

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 3.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2014

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

A Mic bán-monda eddig ismeretlen verses feldolgozása*

Mic bán, pontosabban a hetes ikerfiakat szülő és azokat egy kivételével elveszejteni parancsoló, ám ebbéli szándékában lelepleződő és végül azt megbánó Mic banné története a magyar irodalomban manapság leginkább Katona József *Bánk bán*jából közismert,¹ de XIX. századi íróink közül, Kisfaludy Sándortól Mikszáthig jó néhányan feldolgozták, ami (közvetlenül vagy a ponyva-irodalom közvetítésével) az egészen a XX. század második feléig kimutatható, különböző néphagyománybeli változatok továbbélésére is hatást gyakorolt.² A szóbeliség és írásbeliség között magától értetődő természetességgel ide-oda vándorló történet (persze melyik jó történet nem teszi ugyanezt?) karrierjében ez tűnik a legutolsó hazai állomásnak. Eredete ugyanakkor térben és időben is jóval messzebbre nyúlik: első irodalmi lejegyzését Paulus Diaconus történeti művéből ismerjük,³ a késő középkorban, illetve kora újkorban pedig családi eredetmítoszként bukkan fel Európa több országában, ráadásul többnyire egyező szüzsével és motívumkészlettel. E motívumok közül a hetes szám tűnik egyébként a leginkább variálhatónak: a hangsúly az európai előfordulások esetében ugyanis a névetimológián van. A német változatban *Irmentrut*

* A tanulmány létrejöttét az MTA posztdoktori ösztöndíja tette lehetővé. Szerkesztői tanácsaiért Csörsz Rumen Istvánnak tartozom köszönettel.

1 A Katonánál „kínosan elhibázott beszúrásnak” tartott epizódról a vonatkozó szakirodalommal legújabban: BENCE Erika, *A Bánk bán és a Mic bán-monda kérdése*, Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, 38(2013), 137–149; Katona forrásairól vö. TOLNAI Vilmos, *Katona József és Fessler*, ItK, 28(1918), 1–13.

2 A Mic bán-monda forrásaira, irodalmi feldolgozásaira, kitekintéssel a néphagyományra lásd CSIKÓS Zsuzsanna alapos tanulmányát: *A Mic bán-történet irodalmunkban (Mese és valóság a Bocskai család eredetmondájában)*, ItK, 97(1993), 78–91. Az egyes, XX. században is továbbélő változatokhoz vö. Soós Kálmán, *A Mic bán-monda eszenyi változatai: Adalékok a Bocskai család genealógiájához*, Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 2006, 279–294; UJVÁRY Zoltán, *A Mic bán-monda két népi és egy ponyvai változata*, Agria (Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve), 2007, 303–308.

3 Paulus DIACONUS, *Historia Langobardorum*, I, 15. Magyarul: *A longobárdok története*, ford., jegyz. GOMBOS Ferenc Albin, Brassó, 1901, 86–88.

tizenkét gyermeket szül, s tizenegyet odaad egy szolgálónak, hogy fojtsa őket vízbe: ez a szembejövő férjnek azt hazudja, kutyakölyköket visz kosarában – innen ered a Welf nemzetség neve.⁴ A francia Porcelet és a padovai Scrovegni családok 1578-ban lejegyzett eredetmondájában nyolc gyermeket hoz világra a koldusasszony által megátkozott nemes hölgy – a francia és olasz nyelven is „disznó” jelentésű család ősanijának a megfogant átok szerint ugyanis annyi gyermeke születik, amennyi egy kocának, illetve, amikor az alomnyi gyermekkel a folyó felé tartó szolgálót a férj megállítja, ez azt hazudja neki: kismalacokat visz kosarában.⁵

Magyarországon a Bocskai család eredetmondájaként ismert a történet,⁶ amiben a névmagyarázat szintén igen fontos, noha ritkán előforduló elem. A korai változatok közül eddig csupán Alvinczi Péter Károlyi Zsuzsannát funeráló beszédében fordult elő a dél-dunántúli nyelvjárásban valóban ’dézsa’, illetve ’véka’ jelentésű *bocska* szóból történő néveredeztetés (értsd: az az edény, amiben a szolgáló a történet szerint a hat kitett ikerfiút a vízhez viszi).⁷ Mindez

- 4 A német példát már CORNIDES Dániel is hozza: Ungrisches Magazin, 1782, 145–174; Vö. Jacob und Wilhelm GRIMM, *Deutsche Sagen*, nr. 521: *Ursprung der Welfen* (<http://www.zeno.org/nid/20004911083>; hozzáférés: 2014.11.12); ill. HELLER Bernát, *Magyar mese- és mondaelemek egyetemes kapcsolatban: Micz bán mondája*, Ethnographia, 20(1909), 65–73. CSIKÓS Zsuzsanna a lengyel, spanyol és dán változatot is említi: *i. m.*, 83; vö. GYÖRGY Lajos, *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*, Bp., 1934, 164, ill. TÓTH Béla, *Mendemondák: Micz bán* (<http://www.mek.oszk.hu/02100/02156/02156.htm#15>, hozzáférés: 2014.11.12).
- 5 Vö. LAURENT JOUBERT, *Erreurs populaires au fait de la medecine et regime sante*, a Bordeaux par S. Millanges, 1578, 224–225; modern angol fordítása: *Popular errors*, trans. ed. G. D. DE ROCHER, University of Alabama Press, Tuscaloosa and London, 1989; magyarul idézi RÁTH-VÉGH István, *Tarka históriák*, Bp., Gondolat, 1964, 421–425. Az Aarne–Thompson-féle mesekatalógus finn, észt, lapp, svéd, ír, katalán, spanyol, német, szlovén, orosz és francia-amerikai előfordulásáról tud, ám a leleplezésnél az anya szörnyethal: AaTh 765.
- 6 XVII. századi előfordulásairól, valamint a történet reformkori reneszánszának előzményeiről és XVIII. századi lejegyzőiről CSIKÓS Zsuzsanna már említett cikke mellett vö. IMRE Mihály, *Nemzeti önszemlélet és politikai publicisztika formálódása egy 1674-es prédikációkötetben*, ItK, 91–92(1987–88), 20–45; ill. HERPEI János, *Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere*, Kolozsvár, 1947 (Erdélyi Történelmi Füzetek), 5–8.
- 7 *Exeqviva Principales Az az: Halotti Pompa, mellyel az Istenfeloe, kegyes természetue, Felseges Karolyi Svsannanak [...] le vetkezet és nallunk hagyot testi Satoranak, foeldben takarittatasakor, utolso tisztesség tetetet 1622. esztendoeben, Maiusban, Iuniusban, es Iuliusban. Ket Classisokban rendeltetet, es bodog emlekezetire azon rendel, à mint loet, ki bocsattatot. Feiervarat; Nyomtattak Valasz-uti Andreas, es Mezleni Marton. Anno Dn. MDCXXIV*; 5: Alvinczi Péter kassai magyar fő préd. beszéde a nagy templomban a sir fölött jul. 1., 217–219; RMK I. 539; modern kiadása: ALVINCZI Péter, *Magyarország panaszainak megoltalmazása*, kiad. jegyz. bev. HELTAI János, Bp., Európa, 1989, 95–107; vö. KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a XVII. században*, Bp., 1998 (Historia Litteraria, 5), 42–43; a magyar és a párhuzamos latin nyelvű beszédgyűjteményről (*Exeqviarvm Cæremonialium Serenissimæ Principis ac Dominæ Dnae. SVSANNÆ CAROLI*)

azért fontos, mert az alábbiakban közlendő verses változatban a névmagyarázat szintén szerepel, ami – összevetve az európai példákkal – arra utalhat, hogy az etimologizáló momentum a magyarországi legendának is az egyik autentikus eleme lehetett. Ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy e szöveg hasonló régiséggel büszkélkedhetne, de mindenképpen egy olyan változatát jelenti a Mic bán-mondának, ami XVI–XVII. századi tudásanyagra utal. A *bocska* szó tájnyelvi környezetéből, valamint a Bocskai család XVI. századból is adatolható szlavóniai ágának a létezéséből levonható genealógiai összefüggésekre itt már nem térhetek ki, de ez az adat is jelezheti az eddig valóban csak hézagosan ismert dunántúli ág jelentőségét a család történetében.⁸

Térjünk rá a kézirat ismertetésére. Kolozsváron egykor az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéziratárában volt az alapító Kemény József (1795–1855) barátjának, Mike Sándornak (1795–1867) a gyűjtéséből származó, kétszáz (más források szerint száznegyvennégy) foliáns kötetnyi kézirat-együttes. A terjedelmes állomány jórészt máig feltáratlan, különféle történeti adatokat, genealógiákat, iratokat és okleveleket tartalmaz. A kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található *Egyveleg* című gyűjtemény 9. kötetében, az íráskép alapján feltehetően XVIII. századi lejegyzés őrzi a szövegünket, illetve némileg eltérő tartalommal, egy valószínűleg ennél korábban készült változat is megtalálható ugyanott, egy a lapok közé helyezett, négyrét hajtott papírlapon.⁹ Mindkét irat a szöveg elején közli Bocskai Gábornak a szakirodalomban is bőven tárgyalt¹⁰ egeresi,¹¹ latin nyelvű sírfeliratát, majd ezt követően a szövegnek „a dolog valóságának leírásáért egy kevéssel bővebb magyar fordítását”. A „kevéssel bővebb” jelző meglehetősen eufemisztikus: a hét latin disztichon – tulajdonképpen csak három tér ki

összefoglalóan: MIKÓ Gyula, „*Mivel én is csak ember voltam.*”: *Az Exequiae principales és az Exequiarum caeremonialium libri gyászbeszédei*, PhD-értekezés (kézirat), Debrecen, 2007 (<https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/5580/MikoGyulaErtekezés.pdf>; hozzáférés: 2014.11.12).

- 8 A kérdés lezáratlanságára vonatkozóan a rendelkezésre álló adatok összegzésével: SZABÓ András, *Az ismeretlen kismarjai Bocskai család*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Tom. XIII, fasc. 2 (*Tanulmányok Bocskai Istvánról: A 2006. április 22-én megrendezett konferencia előadásai*), Miskolc, 2008, 167–187. Vö. *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam interciderunt, ex ms. potissimum eruit et scutis gentilitiis auxit Carolus WAGNER*, decas IV, Posonii, Pestini et Lipsiae, typis et sumptibus Joan. Michaelis Landerer, 1802, 20: „sub idem plane tempus” [XIV–XV. sz.] „florebant in Croatia Bochkaji de Razina, qui quatenus nostris innexi fuerint? mihi non constat”.
- 9 Kolozsvár, Akadémiai Kvt., Ms A 9, 143–146. A kéziraatra véletlenül, más irányú kutatásaim során bukkantam 2011 októberében, a MÖB magyar–román kormányközi ösztöndíja által támogatott tanulmányutamon.
- 10 Az egeresi sírepiragrammát a XVIII. század végétől kezdve számos helyen közölték, több esetben Bocskai Miklós 1621-es, részben egyező, bodrogszerdahelyi sírfeliratával. Ezek összefoglalását lásd: HERPEI, *i. m.*, 6–7; IMRE, *i. m.*, 33–35; CSIKÓS, *i. m.*, 83–86.
- 11 Egeres (Aghireş), Kolozs vm.

magára a legendára – a magyar változatban már összesen kilencvennyolc (illetve a korábbi változatban nyolcvanegy) páros rímű, felező tizenkettes verssorra bővül, ami ebben a formájában a monda egyik legteljesebb, és mindenképpen leghosszabb verses feldolgozását jelenti. Keletkezésének idejét és a szerző személyét csak találgathatjuk: ha vers szövegéből indulunk ki, legtöbb információval az utolsó néhány sor szolgál:

Ezen történetnek magam valóságát
Újságul olvastam, s láttam ritkaságát
Egy elő kőtőre szépen hímmel varrva
Le vagyon rajzolva, s tartatik el zárva.
Melly hogy pusztulása lett Etsed várának,
Esik rabságában egy grófi ládának.
Ott vagyon és onnan íram ki ezeket,
Hogy el hidd, olvasod mikor e' verseket.

Ezzel a zárlattal viszont az alapvető probléma az, hogy szövegünk első, vélhetően korábbi változata nem tartalmazza. Az „Ecsed várából költ kötényre” ugyanakkor a fentebb már említett Alvinczi is hivatkozik mint a történetet hitelesítő dokumentumra: „Ha valaki ez históriában kételkednék, ebből elhiheti, hogy ez história egy előkötőre mind fel vagyon hímmel varrva, mely csak nem régen költ ki Ecsed várából, ha ki inquirálná nyomában is eredhetne.”¹² A történet más korai lejegyzéséből hiányzó névetimológia és előkötőre történő hivatkozás miatt a legegyszerűbb hipotézisnek tűnik, hogy a vers ismeretlen költője vagy lejegyzője (illetve költői vagy lejegyzői) közvetlenül Alvinczi prédikációját használta, illetőleg használták. A helyzetet ugyanakkor bonyolítja a latin sírepigramma közlése, valamint az előkötő Alvinczitől eltérő említése: ha elhisszük a névtelen költő állítását, akkor az ő változatának több emberöltővel Alvinczi után, valamikor a XVIII. század elején kellett keletkeznie, valamikor Ecsed lerombolását (1701) követően. A grófi láda tulajdonosának megfejtése nyilvánvalóan közelebb vihetne a költő személyazonosságának felderítéséhez is – már abban az esetben, ha feltételezzük, hogy az Alvinczi idejében Ecsedből „nemrég kikölt” kötény még 1701-ben is a várban volt. Bunyitay Vince tetszetős hipotézise szerint azonban nem ez lehetett a helyzet: az általa inkább oltárdíszként (antependium), mintsem (a XVI–XVII. században egyébként tényleg divatos) női ruhadarabként¹³ azonosított díszes szövetet

12 ALVINCZI, *i. m.*, 105.

13 RADVÁNSZKY Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*, I, Bp., 1896, 196–202 – a XVI. század közepétől egészen a XVII. század második feléig kedvelt női ruhadarab volt, sokféle anyagban és díszítéssel – így többek közt alakos mintájú is létezett.

több más értékes egyházi ruhaneművel együtt a váradi káptalanból menekíthették még 1557-ben Ecsedre, onnan pedig 1617-ben Forgách Ferenc esztergomi érsek kezdeményezésére, szabályos adásvétel keretében kerültek Kassára.¹⁴ Alvinczi tehát joggal írhatta 1622-ben, hogy „nemrég költ ki” a kötény, amit a saját szemével is láthatott akár. Ezek alapján feltehető, hogy versünk szerzője, ha netalán a kötényt látta is, annak előtörténetével nem volt tisztában, a grófi ládába kerülését tehát emiatt kötötte Ecsed általa jobban ismert pusztulásához. Mindez a szövegünk XVIII. századi eredetét valószínűsíti, ám a monda maga – Alvinczitől és a képi ábrázolástól függetlenül vagy azokkal együtt – a szóbeli hagyományban ugyanúgy ismert lehetett.¹⁵

Ha vers előtt közölt latin sírepigrammát vizsgáljuk, további érveket kapunk a XVIII. századi eredet mellett. Bocskai Gábor ugyanis, aki a későbbi fejedelem bátyja volt, a szövegünkkel és a szakirodalomban is makacsul megmaradó állítás ellenére nem 1616-ban halt meg, hanem még 1573-ban, tizenkilenc éves korában. 1616-ban csupán kivették a padlóból a sírkövet, s ma is látható helyére, a templom falába helyezték, ami e művelet közben eltörhetett, olvashatatlanná téve azt a bizonyos félsort, amit viszont éppen a XVIII. század végétől kezdve sokan sokféleképpen próbáltak meg rekonstruálni.¹⁶ Kiegészítésével szövegünk két változatának első lejegyzője nem is próbálkozott: „lapis est fractus” – írta, s egyszerűen kihagyta a helyet. A második, bővebb szöveg a hiátust már kiegészíti (hibásan), de ugyanez a változat tartalmazza az előkötőre hivatkozó toldalékot is: még az sem lehetetlen, hogy csupán Alvinczi szövegének ismeretében, kis költői túlzással élve („ott vagyok és onnan írom ki ezeket”) írta az ismeretlen lejegyző.

A kéziratban szereplő latin szöveg ugyanakkor még további érdekességeket is rejt, és nemcsak emiatt fontos. A félsor hibás kiegészítése („jacet urna sepultus”) különbözik a sírepigramma eddigi, legkorábbi 1782-ből ismert közléseitől, azoktól tehát feltehetően függetlenül készülhetett, valószínűleg azokat megelőzően.

A szöveg tartalmát illetően világosan látszik a szakirodalomban részben már eddig is megállapított és fentebb általunk is megerősített trend: a monda kialakulása és variálódása során az írott és szóbeli hagyomány kölcsönösen

14 BUNYITAY Vince, *Micz bán és Bocskay, Soós stb. családok származása*, Turul 7(1889), 30–33; itt: 31.

15 CSIKÓS, *i. m.*, 91. – Szerk. megj.: A közölt szöveg 2×12-esi és néhány jellegzetes rímzava, illetve poétikai megoldása is ezt erősíti. Ezek alapján leginkább az 1780-as évekre vagy még későbbre datálnánk.

16 A sírkő szövegének meggyőző rekonstrukcióját a mester azonosításával együtt lásd: HERPEI, *i. m.*; ezt veszi át: BALOGH Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek: XVI. század*, Bp., 1985, 48–49; ill. utóbbi alapján: SZABÓ A., *i. m.* Az 1616-os dátum tévesen szerepel még: IMRE, *i. m.*, ill. CSIKÓS, *i. m.*

és hosszú ideig hatott egymásra; az irodalomban már a kora középkortól ismert európai vándortörténet egy ismeretlen időpontban válhatott nálunk is családi eredetmondává. Külön érdekesség, hogy ebbéli első említése (amint azt fentebb láttuk), Bocskai Gábor sírepigrammája, időben szinte egybeesik a francia és olasz variáns nyomtatott megjelenésével. Az is egyértelmű azonban, hogy a legendának (Bocskai-eredetmonda minőségében) ebben az időpontban már több, a szóbeliségben élő változata létezhetett.¹⁷ Ha összevetjük Szamosközy István feljegyzéseit a nála alig húsz évvel később író Alvinczi verziójával, máris számos furcsaságot tapasztalunk: Szamosközynél nem is Mic (avagy Micz) bán, hanem Simonit a férj neve, hiányzik az apai felismerés dramatikus mozzanata is (ami pedig már a sírepigrammában is feltűnik: „obvius it Miczban”), de erős elemként szerepel a címermagyarázat (az idáig nem részletezett hét család és az oroszán hétágú farka),¹⁸ valamint a gyermekek hatesztendő korukban, egyforma ruhában történő teátrális szerepeltetése, majd az anya ezt követő beismerő vallomása. Alvinczinál ezzel szemben igen erős momentum a dajka leleplezése a mezőn Mic bán által („jött lova hátán a gróf a mezőről”), s fontos részletbeli eltérés, hogy a végső leleplezés kitolódik a gondosan azonos ruhában járatott gyermekek felserdüléséig.

Hasonló apró, de lényeges különbségeket fedezhetünk fel, ha a kéziratot összehasonlítjuk Diószegi Sámuel 1674-ben nyomtatásban is megjelent, Bocskai István zempléni főispán halálra írt rímes búcsúztatójával,¹⁹ ami egyébként formájában és műfajában is a legközelebb kellene hogy álljon szövegünkhöz. Diószegi eleve jóval rövidebb változatában két év telik el a születés és a leleplezés között, de érdekes egyezés, hogy a dajka mindkét helyen azt hazudja urának,

17 Vö. Csikós, *i. m.*, 90.

18 Ez viszont amiatt fontos momentum, mert a szövegünkben szereplő lista támpontot nyújthat a szerző kiletére vonatkozóan is: a rövidebb változatban Alvinczivel egyező családok listáját (Bocskai, Csapi, Soós, Szörtei, Raskai, Eszeni, Kövesdi) a foliánsban található bővebb szöveg egy ponton módosítja: a Csapiból egy helyen Csáky lesz (néhány sorral alább viszont mindkét variáns Csákyt közöl), ám ennek a családnak más forrásból nem ismeretes, hogy köze lett volna Mic bánhoz, annak ellenére sem, hogy 1600-ban az egeresi uradalom Csáky István birtokába került. Vö. PAPP Klára, *A Csákyak erdélyi ága a 18. században*, Szabolcszatmár-beregi Levéltári Évkönyv XVII, szerk. GALAMBOS SÁNDOR, KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA, Nyíregyháza, 2006, 339–359; ill. UŐ, *Csáky István és a Bocskai felkelés*, Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica, Tom. XIII, fasc. 2, Miskolc, 2008, 111–127.

19 A következő prédikációgyűjteményben: *Szomorú Halotti Pompa, melly Néhai Tekintetes, Méltóságos és Nagyságos Bocskai Istvánnak [...] Karácson havának 24. napján 1672. Kolosvárt boldogul ki-múlt, s' meghidegedett Teste felett, ugyan Kolosvárt az Ház előtt és a' Reformátusok Templomában siralmasan celebráltak. 1673. Pünkösöd havának 29. napján. Colosvaratt.* RMK I, 1164; Diószegi szövegét idézi belőle IMRE *i. m.*, 33–34. Kritikai kiadása: *Az első kuruc mozgalmak korának költészete (1672–1686)*, s. a. r. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1986 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 11), 69/e, 199–200.

ételt visz az edényben, ami Diószeginél nincs nevén nevezve (hiányzik tehát a családnév-magyarázó momentum), illetve nem is részletezi olyan elevevéssel a dramatikus situációt, ahogyan azt a kolozsvári kézirat szerzője teszi. A vers ezen a ponton meglepően erős ugyanis („Elrémül az asszony. De hogy meg kell lenni / Letészi, mond: Uram! Nincs ebből mit enni, / A te feleséged most szülte ezeket”), de még ennél is plasztikusabban, a Grizeldisz-történetre emlékeztető módon adja elő az anya leleplezését és bűnbánatát.²⁰

Irodalmi értékét tehát különösen e részletek adják a szövegnek, és reménykedjünk, hogy szerzőjének kilétére is fény derül egyszer, esetleg egy nálam a korszak irodalomtörténetében avatottabb kolléga jóvoltából, aki a kéziratot és Mike Sándor *Egyvelegjeit* alaposabban át tudja nézni majd. Addig csak feltevésekbe bocsátkozhatunk, de akárki írta is a művet, az mindenképpen méltó a szakmai közönség érdeklődésére, annál is inkább, hiszen a szöveg mintegy átmenetet képez a fent részletezett, kevésbé rafinált vagy dramatizált változatok, valamint a XIX. századi romantika ihlette feldolgozások között.²¹

Végül néhány szó a szövegközlésről. Alapszövegnek a végleges és a foliáns kötetbe bemásolt változatot tekintetem, a melléhelyezett lapon található, rövidebb szövegtől való eltéréseket a lábjegyzetben jeleztem, a csak itt szereplő sorokat pedig szögletes zárójelbe tettem.

20 A Grizeldisz-történettel való rokonságot említi még TOLNAI *i. m.*, 4, 1. jegyzet.

21 Egyik alkalmas szerzőül, netán megcélzott kiadóul kínálkozhat a bécsi Magyar Kurirt, illetve annak melléklapját, a Magyar Musát is szerkesztő, ám 1794-ben Erdélybe visszatérő Szacs vay Sándor (1752–1815) személye. Éppen Mike Sándor és Kemény József levelezéséből tudható ugyanis, hogy ő maga is számos verset írt, amiből nyomtatásban csak néhány jelent meg, a Mic bán-mondát feldolgozó mű pedig, tárgyánál és terjedelménél fogva akár a Musában is megjelenhetett volna. „Volt néhai atyámnak egy Hunyadi nevű praefectussa, aki lelki barátja lévén Szacsvainak, annak különböző versezeteit szorgalmasan gyűjtögette. Olvasgattam én azokat tanuló koromban, sokat nevettem rajtok, mert nagyon szeszeselek, és satiricusok voltak, tele tüzzel, észszel és egészen Blumauer szelleműek, de volt benne néha szenzálitás is, egynéhányat lopva le-is írogattam magamnak, de hová lettek másolataim? – azt már nem tudom.” Kemény József Mike Sándornak, Gerend, 1853. november 19. = GAZDA Ferenc, *Gróf Kemény József és Mike Sándor levelezése*, Kolozsvár, 1943 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 156), 14–16. Szacs vay életére és műveire vonatkozóan lásd *uo.*, ill. ANTAL Orsolya, *Szatíra, polémia, politikum: Szacs vay Sándor irodalmi munkássága*, PhD-értekezés (kézirat), Kolozsvár, 2011 (kivonatban: http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2012/filologie/ANTAL_Orsolya%20_HU.pdf; hozzáférés: 2014.11.12). A Magyar Musa fennmaradt, digitalizált példányaikat lásd: <http://deba.unideb.hu/deba/cikk/bemm.php> (hozzáférés: 2014.11.12).

Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár, Ms A 9 fol. 143–146.

In templo reformato Egeresiensi talis legitur inscriptio:²²

Jel. XIV. A Szent János látása, Sz. Lélek mondása:

Boldogok az halottak, kik az Úrban halnak meg, attól fogva nyugalomban vagynak.

Epithaphium egregii et antiqui stemmatis nobilitate ornati viri,
domini Gabrielis Bocskai, qui diem clausit anno aetatis XXI Christi vero 1616.

Hac sub Bocskaius Gabriel [jacet urna sepultus]²³

Dulce quiescentis more quiescit humo

Vix dum contigerat florentia tempora vitae

Occubuit fato prima juvena suo.

Hic genus a Mitzbán Simone trahebat avitum

Cujus septua prola erat aucta domus.

Sex jubet exponi conjux, quos forte ferenti

Obvius it Mitzbán res patefacta fuit.

Infantes mitzbán famulis melioribus usus

Caute clam timida conjuge curat ali,

Atque ubi creverunt numeros auxere suorum,

Ex his Bocskaius, vir pius ortus erat,

Dignum fortuna multo meliori fuisse

Et genus et virtus et sua vita docent.

TB Anno 1616

SNJ

Ezen versnek de a dolog valóságának²⁴ leírásáért egy kevéssel bővebb magyar fordítása

Nyugoszik az Úrban, mert történt eleste

Bocskai Gábornak e²⁵ kő alatt teste

Ifjúságának legszebb virágában

Akadván véletlen az²⁶ halál torkában.

Virtussal nemesült világra kezdetet

Vett Mitzbán Simontól első eredetet.

22 Epithaphium celebre in templo reformat. Egeresiensi petrae sepulcrali inscriptum sequenti ordine Inscriptio lapidis haec verba...

23 *lapis est fractus*

24 valósága leírásának magyar fordítása kedvéért bőveb

25 ez

26 a

Kinek hites társa egy kassal hordozott
 Hét fiú gyermeket s a világra hozott
 Hatot édes Anyja téteti²⁷ Bocskában²⁸
 Hadja egy asszonynak ölje meg totskában.
 [Hívséges az asszony, mert szolgáló vala
 az hat gyermekekkel már el is indula.]
 Viszi is szaporán néz egyben előre,
 Hát jó Mitzbán Simon lévén a mezőre.
 Kérdi: mit visz? hova? Mond: ételt dolgoznak
 parancsolattyaából viszek az asszonynak.
 Jól vagyon, de tedd le, egyek vagy két falást,
 [Felettébb ehetném, ne lássak meg halást.]
 Elrémül az asszony. De hogy meg kell lenni,
 Letészi, mond: Uram! Nincs ebből mit enni,
 A te feleséged most szülte ezeket
 De félt tőled ölni, kütte szegényeket.
 Hogy ezt látta Mitzbán, testében meghűlni
 Kezde és előbbi éhsége enyhülni.
 És mint édes Atya, a' maga fiain,
 Könyörül ártatlan hat szép magzatain.
 Vissza a faluban mindjárt bé viteté
 Alattomban őket fel is nevelteté
 És mitsodás ruhát a ki otthon maradott [!]
 Viselt, a többinek ollyant tsináltatott,
 Úgy hogy az hét gyermek hét helyt neveltetett,
 Mégis köntöst vélek, egy szint viseltetett.
 Hat esztendő telék, a' mig alattomban
 ezek így folynának a' nagy nem tudomban.
 Végre a fényes nap vidáman derüle,
 Mellyben Mitzbán háza örömbe merüle,
 Mert virradott vala Simonnak napjára.
 Gyűlnek is sok urak is egyben pompájára,
 Tisztelik köszöntik, mondják Simon éljen
 Vígan illy²⁹ napokat sokakat szemléljen.
 [És miután asztalnál vígan volnának,
 Mind az hét gyermekek elő járulának,

27 titeti

28 A foliáns jegyzete: *Bocska annyit téssen mint tseber, Magyar országon így hívják a tsebert, melybe ételt szoktak hordani a fejr népek a dolgozóknak*

29 oly

Ki ki apró versit el mondja hangason
És édes Attyokat tisztelik módoson.
Mitzbánnak az öröm a szivét el teli,
Melyet vendéginek kedveket neveli.]
Tsudálják minyájon,³⁰ kérdik kik lehetnek,
Boldogok kik illyent szülnek s nevelhetnek.
Sőt még az anyok is, a' ki el vettette,
Ő benne örvendvén, nagyon kedvellette,
Mond: ezek enyimek, hogyha lehetnének
És édes Anyoknak engem neveznének,
Azon szerentsémet ah,³¹ mi ként örülném
Őket minden kincsnél elébb becsülleném.
Ekkor Mitzbán kérdi; hát mit érdemelne
Ki illy szép fiakat veszteni küldene.
Felel felesége: nem méltó az élni,
Hóhér fegyverére szükség azt ítélni.
Te vagy az, mond Mitzbán, mert hogy szüled őket,
Elveszteni küldéd, semmit³² nem vétőket.
Imhol³³ ez az asszony, imé³⁴ az bocska is!
Melyben raktak vala, igaz mondja ő is!
És ha az Istennek illy nagy gondviselése,
E³⁵ gyermekek iránt való rendelése
Engem eleiben nem állított volna
Ezeknek életek már mostan nem volna.
Ekkor lábaihoz borula férjének,
És kegyelmet instál nyomorult fejének.
Mond: meg hagyom élted, de úgy, hogy viseljed
Nékik jó gondjukat, s őket fel neveljed.
Fogatta, viselte, mert jól is nevelte
Őket ember korra szépen felemelte,
Kik minek utánna ember kort értenek,
Hét vezeték nevet magokra vettenek.
Elsőt a Bocskáról hívták Bocskainak,
Csáki,³⁶ a' mint írják, másikat Tsákinak.

30 minyájan csudálják

31 oh

32 őket

33 imé

34 imhol

35 s ez

36 Csapi

Harmadik Szórtsei,³⁷ negyedik Soos vala
Kövesdi ötödik, a' míg meg nem hala.
Ráskait³⁸ hatodik sorban helyhezettik,
Eszénit³⁹ hetedik helyben említettik.
Tsákin kívül ezek már mind elmúltak
Hírek él, de magok a' sírban szorultak.
Ez hét ágú törzsök vala lineája
Bocskai Gábornak és⁴⁰ familiája.
De mint mások, ő is napja hanyatlását,
Éré⁴¹ ez kő alatt teste nyugovását.
Istenes élete, nemzetes virtussa,
Meg érdemlik vala, hogy pályáját fussa.
És hogy ez így történt volt, Isten tetszése,
Meg halyon hogy légyen Mennyben költözése.

[Ezen történetnek magam valóságát
Újságul olvastam, s láttam ritkaságát
Egy elő kőtőre szépen hímmel varrva
Le vagyon rajzolja, s tartatik el zárva.
Melly hogy pusztulása lett Etsed várának,
Esik rabságában egy grófi ládának.
Ott vagyon és onnan írák ki ezeket,
Hogy el hidd, olvasod mikor e' verseket.]

37 Szörtei

38 Eszénit

39 Ráskait

40 nagy

41 s ez